

121, 133, 150, 151, 159, 187, 194, 200, 238, 290). Певною компенсацією за це мала бути передача Румунії частини Південної Буковини і Бессарабії. Становлять інтерес документи про участь західноукраїнців, у т. ч. й буковинців на боці Австрії у діяльності СБУ, УСС (№№ 7, 42, 67, 78, 100, 106, 453), створення й участь у боях проти росіян гуцульського батальйону (№№ 43, 77, 79, 138, 155, 156), вплив революційних подій 1917-1918 рр. в Україні на настрої буковинців (№№ 369, 390, 426).

До збірника включені документи, опубліковані ще в 1935 р. в Москві і Ленінграді в рамках багатотомної серії «Международные отношения в эпоху империализма» (6-8 томи), які стосуються гострої дипломатичної боротьби російської дипломатії у 1914-1916 рр. за залучення в союзники королівської Румунії з винагородою за це у вигляді південної частини окупованої Буковини (№№ 69, 82, 120, 122, 131,

135, 161, 163, 168-174, 176, 179-184, 186, 188-193, 195-199, 201, 202, 204-208, 211, 212, 215, 217, 219, 221, 222, 227, 232, 300).

Більшу частину документів, опублікованих у збірнику, перекладено упорядником з німецької та російської мов у повному викладі, частину – методом регест, тобто у стислій передачі змісту джерела. Деякі з цих джерел упорядник уже публікував раніше. Але з огляду на сторічний ювілей початку Першої світової війни він, образно кажучи, зібрав «під одним дахом» усе, що є зручним для користування даним тематичним збірником джерел.

Пропонований збірник документів – результат багаторічних наукових пошуків джерел та їх опрацювання професором В. М. Ботушанським. Немає сумніву в тому, що він гідно поновить джерельну базу буковинознавства, стане в нагоді дослідникам, які вивчають історичне минуле краю.

Мазурок О. С. (Ужгород),
Олашин М. В. (Ужгород)

РАДЯНСЬКА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ НА ЗАКАРПАТТІ МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Колективізація в Закарпатті: політичні та адміністративні заходи примусового впливу на селян.

1944-1955: Збірник архівних документів і матеріалів / Упорядник О. М. Корсун. –

Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2014. – 800 с., іл.

Аграрна політика на Закарпатті у перші повоєнні роки була саме тим ключовим важелем, який кардинально змінив систему суспільних відносин і соціально-економічне обличчя краю. Сучасні науковці під аграрною політикою розуміють «стратегічно зорієнтовані і здійснювані політично-правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські заходи щодо сільського господарства, аграрних та земельних відносин» [1].

Сільське господарство – домінуюча галузь виробництва і головний об'єктивний системоутворюючий чинник розвитку місцевої економіки, соціальної, демографічної і просторово-поселенської структури Закарпаття перших повоєнних років – стало основною сферою, з якої у щойно возз'єднаному з Україною регіоні політично-примусовими методами місцевими комуністами і центральними компартійно-державними органами СРСР та УРСР розгорнулося цілеспрямоване насадження радянської моделі політичних і соціально-економічних відносин господарювання та адміністративно-директивного управління. Селянство краю було відчужене від землі і закріпачене колгоспно-радгоспним ладом.

Розпочалася руйнація вікових традицій, культури і моральних цінностей закарпатського села, його пролетаризація і маргіналізація. Впродовж незначного за тривалістю історичного періоду закарпатське село пережило два радикальні перевороти. Спочатку – земельну реформу Народної Ради Закарпатської України 1944-1945 рр., яка тимчасово створила масу середніх і дрібних приватних власників – господарів землі. І відразу ж потім – радянську колективізацію 1946-1950 рр., яка ліквідувала такого господаря.

Комуністична політика в аграрному секторі була складовою процесу прискореної радянізації Закарпаття у перші повоєнні роки. Закарпаття найпізніше з-поміж західних областей увійшло до складу України і, відповідно, найдовше зберігало центрально-європейську модель ринкових аграрних відносин. У 1944-1945 рр. політика нової влади на селі за характером взагалі була більш наближеною до практики зарубіжних східноєвропейських країн «народної демократії», ніж до радянських стандартів. У 1944-1945 рр. існував певний шанс, виходячи з об'єктивних регіональних умов, для альтернативного розвитку сільського господарства Закарпаття,

зокрема шляхом поступового і природного кооперування виробництва, можливо, й зі збереженням вагової частки індивідуального сектора, як це відбулося в окремих країнах навіть радянської після Другої світової війни Східної Європи. В наступні роки такий шанс було повністю втрачено, позаяк аграрну політику влади на Закарпатті було уніфіковано згідно з принципами радянської колгоспно-радгоспної моделі.

Повоєнні аграрні перетворення на Закарпатті далеко не вичерпувалися тотально-примусовим заганянням селян до колгоспів. Не менш негативними, якщо і не ключовими в деградації закарпатського села стали знищення інституту приватної власності, насамперед на землю, ліквідація дрібного товарного виробництва і регіонального аграрного ринку, нівелювання соціальної структури села на псевдоколективістських засадах російсько-азійської общини, «пролетаризація» селянства і зміна його ціннісних орієнтацій на місто та безліч інших деформацій.

Комуно-радянська система, маніпулюючи гаслами «переможних ідей комунізму» і «проявами ініціативи трудового селянства», від початку намагалася міфологізувати перебіг тодішніх подій, а під кінець свого існування – шляхом знищення окремих документальних матеріалів зі своїх компартійних сховищ – узагалі приховати вчиненні нею злочини та знущання над селянами [2].

9 листопада 2014 р. у прес-центрі «Закарпаття» відбулася презентація книги «Колективізація в Закарпатті: політичні та адміністративні заходи впливу на селян. 1944-1955 рр.». Книгу представили – упорядник цього видання О. Корсун, директор всеукраїнського державного видавництва «Карпати» В. Браславець, головний редактор видавництва Б. Кушнір. В обговоренні взяли участь свідки колективізації, а заодно і члени редколегії І. Коршинський та І. Чаварга, журналісти І. Гармасій та О. Диба, науковці Ужгородського національного університету Ю. Данилець, І. Ліхтей та В. Міщанин.

Виступаючи зійшлися на думці, згідно з якою колективізація на Закарпатті мало чим різнилася від тієї, що в 1920-1930 рр. відбувалася в радянській Україні, чи в 1939-1941 рр. на західноукраїнських землях. Її результатом стали примусове залучення до колгоспів, тисячі репресованих, суди за надуманими звинуваченнями тощо.

Рецензований нами збірник документів саме і покликаний відкрити невідомі широкому

загалу сторінки колективізації на Закарпатті, які залишилися в пам'яті мешканців краю як час надзвичайно болісних змін – переходу від одноосібної до колгоспної системи господарювання на землі, поодиноких та масових селянських виступів проти організації колгоспів, арештів селян та їхньої ізоляції в таборах ГУЛАГу.

До збірника увійшли документи з фондів Державного архіву Закарпатської області, відомчих архівів управлінь СБ України та МВС України в Закарпатській області, Закарпатської обласної прокуратури, Апеляційного суду Закарпатської області, а також окремі матеріали з фондів Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Ф. Потушняка та приватних збірок громадян.

«Є тут, наприклад, документ – постанова ЦК ВКП(б) і Ради народних комісарів, підписана Сталіним і Молотовим у травні 1939 р. Використана і ціла низка статей із тодішнього Кримінального кодексу. Тим, хто читатиме книгу, рекомендовано починати саме з цих документів, аби зрозуміти принципи колективізації із логічним «нанизуванням» історичних подій та розгортанням людських дол», – розповів упорядник книги Олексій Корсун [3].

У збірнику вміщено майже 500 документів, які повною мірою проливають світло на процеси колективізації. Упорядник умовно поділяє їх на три розділи: законодавчі та нормативно-правові акти (окремі закони та витяги з них, декрети, укази, постанови, розпорядження урядових та вищих партійних органів тощо), документи, які стосуються безпосередніх дій центральних і місцевих партійних та виконавчих органів, котрі забезпечували реалізацію компартійно-державної політики щодо проведення колективізації у селах Закарпатської області, зразки документів з архівно-слідчих справ НКВС, МДБ, КДБ, судів, партійних і виконавчих установ (подаються у сканованому вигляді) [4]. Документи розміщені у хронологічному порядку, пронумеровані, мають свою назву, датовані і містять легенду.

Науково-довідковий апарат збірника представлено вступним словом упорядника, списком скорочень, бібліографічним та іменним покажчиками, примітками до документів.

Рецензований нами збірник документів дасть можливість читачам почерпнути правдиву інформацію про історію рідного краю перших повоєнних років.

1. Енциклопедія Сучасної України. – Т. 1: А. – К.: Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України, 2001. – С. 153.
2. Міщанин В. Втрачені документи Державного архіву Закарпатської області з питання радянської

- Закарпаття 1946-1950 рр. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Міністерство освіти і науки України; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 29. – С. 182-187.
3. Як заганяли закарпатців у колгоспи, розповіли на презентації збірки про колективізацію. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://mukachevo.today/yak-zaganyali-zakarpatsiv-u-kolgospi-rozpovili-na-prezentatsiyi-zbirki-pro-kolektivizatsiyu/>.
 4. Колективізація в Закарпатті: політичні та адміністративні заходи примусового впливу на селян. 1944-1955 // Збірник архівних документів і матеріалів / Упорядник О. М. Корсун. – Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2014. – С. 36-37.

Міщанин В. В. (Ужгород)

ЗАБУТТЯ ЧИ ПОДОЛАННЯ МИНУЛОГО? НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ КОЛЕКТИВНОЇ ВИНИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Борозняк Александр. Жестокая память. Нацистский рейх в восприятии немцев второй половины XX и начала XXI века. – М.: Политическая энциклопедия, 2014. – 352 с.

Книга, яка пропонується читацькій увазі, досліджує цікаву та важливу проблему. Автор звертає увагу на те, як німці ставляться до свого тоталітарного минулого. Процеси «забування», «виключення», «перемикання», «витіснення» та «подолання» колективної пам'яті розглядаються на основі аналізу історичних досліджень про рейх та дискусій щодо нацизму, які відбувалися в Німеччині від кінця 1940-х рр. до сучасності. Окрім історичних праць, О. Борозняк залучає джерела, які рефлектують сприйняття рейху пересічними громадянами країни. Серед них художні та документальні кінострічки, спогади сучасників (як жертв, так і учасників розправ), промови політиків, матеріали преси, меморативні практики ФРН та НДР. Все це дозволяло винести спори про вину та спадок колективної пам'яті за межі нечисленного кола істориків-професіоналів. Автор аналізує праці істориків і політологів з інших країн, якщо вони виступали в якості каталізатора бурхливих дискусій у Німеччині. Вчений докладно розписує, як змінювалися підходи, концепції та методики вивчення історії Третього рейху. Книгу написано живою мовою, від першої особи, історіографічний матеріал розбавляється відомостями та свідченням із життя пересічних громадян Німеччини, що робить монографію легкою для сприйняття. Із наукового апарату – численні посилання наприкінці кожної глави та іменний покажчик наприкінці дослідження.

Вченого цікавить, яким чином німецьке суспільство пройшло шлях від «забування» й «виключення» з пам'яті нацистської історії через «усвідомлення та подолання минулого» до сучасної «культури пам'яті». Книга подає матеріал у хронологічній послідовності, звертаючи окрему увагу на історіографію

повоєнних ФРН та НДР. Матеріал, що викладає О. Борозняк, вписується у схему цитованого ним Вольфрама Ветте, який обґрунтував три фази сприйняття рейху суспільством ФРН.

Дослідник переконливо зображує, що в період від кінця 40-х до середини 60-х рр. ХХ ст. в обох Німеччинах тривала «фаза замовчування», коли німці прагнули забути про нацистське минуле, вважаючи, що статус переможених у війні дає на це право. Автор звертає увагу на те, що представники колишнього нацистського режиму та «сіра більшість», яка в часи рейху пасивно підтримувала Гітлера (т. зв. «попутники»), зійшлися у спільному бажанні «забути» недавнє минуле, так само як і позбавитися від почуття провини, яку охоче переклали на колишнього фюрера та його близьке оточення. Нечисленні голоси німців із ФРН, які потерпіли від нацизму, та небагатьох істориків і письменників (зокрема й Е. М. Ремарка), які закликали покаятися та зробити висновки з недавньої історії, лишилися непочутими. В НДР, яка стала союзницею СРСР, озброєні методологією марксизму та гаслами антифашизму дослідники обґрунтовували тезу відповідальності панівного класу капіталістів та Гітлера, що знімало почуття провини з пересічних німців. Важливу роль у тому, що до другої половини 1960-х рр. німецька спільнота успішно не згадувала про минуле, відіграла холодна війна, яка зробила ФРН союзником західного світу та опонентом СРСР, котрий претендував на статус найбільш потерпілої сторони.

Наступною стала «фаза осягнення висновків із минулого», яка тривала від середини 1960-х до початку 1990-х рр. На зміну довоєнному поколінню прийшли студенти другої